

Mezopotamya’da Tıbb-ı Nebevi

Neslihan AKBULUT¹

Atıf/©: Akbulut, N. (2021). Mezopotamya’da Tıbb-ı Nebevi. *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 6(2), 109-117.

Öz

Mezopotamya’da Antik döneme kadar izini sürebildiğimiz şifacılık pratikleri İslamlaşma sonrası İslam öğretileriyle de harmanlanarak modern zamana kadar ulaşmıştır. Günümüzde Mezopotamya’da modern Batı tıbbına dayalı resmi tıp uygulamalarının dışında başvurulan ve yoğun ilgi gören geleneksel şifacılık pratikleri dini öğeler içermektedir. Tedavi için kullanılan mevcut bitkisel karışımlar, hacamat, kupa terapi gibi empirik tıp uygulamaları da Hz. Muhammed’in kendi döneminde uygulayıp tavsiye ettiği dini şifa yolları olarak bilinmektedir. Bugün dini şifacılığın kendini dayandırdığı en büyük meşruiyet kaynağı olarak “Peygamber Tıbbı” ya da “Tıbb-ı Nebevi” nitelemesinin doğuşu ve bugüne hangi tarihsel dönemlerden geçerek ulaştığının bilgisi bölgede şifacılık pratiklerinin meşruiyet zeminini ve kurduğu ilişkiler ağını anlamlandırmak açısından önemlidir. Bu çalışma Mardin’de şifacılık bağlamında infertil (doğurgan olmayan) kadın deneyimleri üzerine gerçekleştirdiğim alan araştırması sırasında karşılaştığım peygamber tıbbı uygulamalarının kökenine dair arkeolojik bir ilginin ürünüdür. Bu makalede Mezopotamya’da geleneksel şifacılığın temel dayanaklarından biri olarak Tıbb-ı Nebevi nitelemesinin ortaya çıkışı, anlamı ve Mezopotamya tıp tarihi içindeki yeri yazılı tarihsel kaynaklar ve güncel yaklaşımlar üzerinden tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şifacılık, Tıbb-ı Nebevi, peygamber tıbbı, Mezopotamya.

¹ Araştırma Görevlisi Neslihan Akbulut, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi A.B.D., Doktora Öğrencisi. Mardin Artuklu Üniversitesi, Antropoloji Bölümü, neslihanakbulut@artuklu.edu.tr. 0000-0002-9269-8244

Geliş/Received: 6 Aralık 2021, Kabul/Accepted: 20 Aralık 2021

Tıbb-ı Nebevi in Mesopotamia

Neslihan AKBULUT

Citation/©: Akbulut, N. (2021). Tıbb-ı Nebevi in Mesopotamia. *Artuklu Human and Social Science Journal*, 6(2), 109-117.

Abstract

Healing practices tracing back to the ancient period in Mesopotamia blended with Islamic teachings during the Islamization period and have reached modern times with their religious connotations. Today, in Mesopotamia, traditional healing practices, which are out of the official medical practices based on modern Western medicine, contain religious facts and they get great attention from the people. Empirical medicine treatments such as herbal remedies, *hacamat* and cupping therapy are well-known as religious healing practices that Prophet Muhammad applied and recommended in his own time. The birth and history of the term "Prophetic Medicine" or "Tıbb-ı Nebevi" are important in terms of understanding the legitimacy of the healing practices and the social networks established in the region. This paper is the product of an archaeological interest in the origin of prophetic medicine that I encountered during my field research on infertile women's healing experiences in Mardin city as a city of Mesopotamia in Turkey. In this article, the emergence, meaning and place of the "Tıbb-ı Nebevi" as one of the main pillars of traditional healing in Mesopotamia will be discussed through written historical sources and current approaches.

Key Terms: Healing, Tıbb-ı Nebevi, prophetic medicine, Mesopotamia.

GİRİŞ

İlk kez 9.yüzyıl'da karşılaştığımız Tıbb-ı Nebevi kavramı bugün de sıklıkla kullanılan, içinde çeşitli göndermeler barındıran ve bu göndermelerin bir kısmının diğerleri ile çeliştiği görece muğlak bir kavram niteliğindedir. Günümüzde hastalıkların şifası için manevi ya da bitkisel tedaviler uygulayan ve “alternatif tıp” başlığı altında toplanan pek çok şahıs veya grup uyguladığı teknikleri peygamber tıbbı üzerinden açıklamakta, böylece vazettikleri yöntemlerin Hz. Muhammed'den bu yana uygulanan iyileşme metotları olduğunu belirterek kendilerine dinî bir çizgi atfetmektedirler. Bu tanımlamada inananlar için hikmeti sorgulanmayacak şekilde *dinî* ve asırlara dayanan tecrübelerden devşirilmiş bir bilgi kaynağı olduğu vurgusuyla *tecrübî* göndermeler vardır. Bugün uyguladıkları şifacılık pratiklerinde Tıbb-ı Nebevi'ye referans veren görüşler iki gruba ayrılabilir. Birinci grup Tıbb-ı Nebeviyi ilahi bir iyileşme öğretisi şeklinde hadislerle günümüze kadar birebir ulaşan ve olduğu gibi biat edilmesi gereken imanî bir mesele² olarak açıklarken, ikinci grup ise bu iyileştirici pratikleri asırlar boyu tecrübe edilip geliştirilerek bugüne ulaşmış³ uygulamalar olarak açıklamaktadır. Bu her iki grubun paylaştığı görüşe göre de Hz. Muhammed'in uygulayıp tavsiye ettiği tıbbi uygulamalar kutsal metne (vahye) dayandırılır ve bu yöntemlerin Hz. Muhammed ile başladığı varsayımı her ikisi tarafından da kabul görür. Ayrıca her iki grup da hadis rivayetleri ile günümüze ulaşan Hz. Muhammed dönemindeki tıbbi uygulamaları anakronik bir okumayla değerlendirmektedir.⁴ Bu çalışma kapsamında ele aldığım tarihsel bir olgu olarak “peygamber tıbbı” kavramı ise bugün anlaşıldığından farklı olarak Arap yarımadasında İslami öğretilerden de etkilenecek şekilde, 600-800 yılları arasını kapsayan, 700'lü yıllarda Mezopotamya'ya ulaşarak oradaki tıbbi yapıyı da etkileyen tıbbi yaklaşımdır.

Tıbb-ı Nebevi

Tıbb-ı Nebevi Mezopotamya'nın da içinde bulunduğu İslam coğrafyasında bugün hala güçlü bir gelenek olarak varlığını sürdürmektedir. Mezopotamya'da yerel şifacıların bugün dahi ekseriyetle kendilerini Hz. Muhammed'in soyundan gelmekle (seyyid) nitelemeleri ya da yaptıkları uygulamalara Tıbb-ı Nebevi'den kaynaklar göstermeleri makbul İslami söylem üzerinden kendilerine meşruiyet alanı oluşturmalarını da mümkün kılar.

Mezopotamya'da İslam'ın yayılması sonrası tıbbi alanda nasıl bir etkileşim ve değişim mümkün oldu sorusunun izini sürmek için öncelikle İslam'ın Arap yarımadasında hastalık, şifa ve iyileşme konularında nasıl bir etki doğurduğuna bakmak gerekmektedir.

² El-Cevziyye, İ. (1997). *Tıbb'un-Nebevi*. İstanbul: Milli Gazete Yayınları. 1957'de bu kitaba önsöz yazan ve El-Ehzer Üniversitesi'nde fıkıh profesörü olan Abdül Gani Abdülhalık, “Bu tıbbın sahibi Peygamber s.a.v. onu semavi vahye dayandırdığı, derdi de devayı da yaratan, hastalığı da çaresini de önceden takdir eden Allah'tan aldığı halde bunu inkar nasıl mümkün olabilir?!... .Bu hüküm olgun bir mü'min, akıllı bir Müslüman için tereddütsüz ve kuşkusuz inanmaktan ve kabul etmekten başka yolu olmayan bir hükümdür”(s. 12) ifadelerini kullanır. Bu görüş Cevziyye ve takipçilerini yansıtan bir görüş olarak değerlendirilebilir.

³ Ayhan Tekineş'in “Tıbb-ı Nebevi'de Tıbbî Etik” başlıklı makalesi bu görüşün bir temsili olarak okunabilir. (Tekineş, 2003: 11(2)). Levent Öztürk Tekineş'in bu makalesini kavramsal yapı ve tarihsel bağlam üzerinden analiz etmektedir. (Öztürk, 2006: 141-62) Mehmet Sılay ise Tıbb-ı Nebevi'nin iki kaynağından bahseder. Bunlardan birini Hz. Muhammed'in hadis ve uygulamaları, diğerini ise o dönemde Arap yarımadasında yaşayan ve Hz. Muhammed ile tanışmış olan hekimler olarak gösterir. (Sılay, 2021: 61)

⁴ Öztürk, 2006: 143.

Mısır ve Mezopotamya tıbbı antik dönemden itibaren gelişmiş bir tıbbi yapı ortaya koyarken Arap yarımadasında bu kadar ileri bir tıbbi yaklaşıma rastlamıyoruz. İnhorn Hz Muhammed'in hayatta olduğu dönemde uygulanan peygamber tıbbını "helenistik yaklaşımlardan etkilenen İslam tıbbı"⁵ olarak nitelermektedir. Üstelik İslam tıbbı tanımlaması Hz. Muhammed'in kendi nitelmesiyle ortaya konmuş bir tanımlama da değildir. Hz. Muhammed'in vefatının ardından hadis alimlerinden El-Suyuti onun hijyen, alkol, hastalıklar ve tedavi yolları, emzirme, doğum, sünnet ve "kadınlara ait haller" ile ilgili sözlerini ve bu konudaki olayları tıbb-ul nebi adı altında toplamıştır. Bu sözler ve uygulamalar içinde doğrudan vahye dayanan bilgilerin çok az ve kısıtlı olmasının yanında, Manfred Ullman'ın (1978) da belirttiği üzere Hz. Muhammed'e atfedilen bu sözlerin büyük kısmının ona ait olduğuna dair de şüpheler vardır. İnhorn, peygamber tıbbının Helenistik yaklaşımlardan etkilendiğini söylerken onun Yahudi tıbbi uygulamalarından, öğrencileri arasında Hz. Muhammed'in akrabalarından kişilerin de olduğu Gondeşapur tıp okulunda öğretilen İran tıp geleneğinden, kendi zamanındaki Arap halk tıbbından, Hipokratik-Galenik Yunan tıbbından uygulamalar içeren bir tıp geleneği olduğunu anlatır.⁶ Modern dönemde yaygın olan ve yukarıda değindiğim iki grubun Tıbb-ı Nebevi anlayışından farklı olarak İnhorn'un bu ifadesi tarihsel bulgulara uygun gözükmemektedir.⁷ Hz. Muhammed'in kendi zamanında kullandığı yarayı emerek temizleme, hacamat, sülük tedavisi, kupa terapi gibi yöntemlerin ya da şifalı bitkilerle (çörek otu, arpa, üzüm, incir gibi) tedavi reçetelerinin İslam öncesinde de toplumda uygulanan geleneksel iyileşme pratiklerinden olduğunu görmekteyiz. Arap yarımadasında özellikle Yahudi ve Hristiyan bilginlerin öğretip uyguladığı bu teknikler İslamlaşma sürecinde Hz. Muhammed'in tavsiyesiyle uygulanmaya devam etmiştir. Belli ki Hz. Muhammed'in vefatından sonra gelişen tıbbi uygulamalar da Hz. Muhammed'e atfedilen hadisler üzerinden peygamber tıbbi literatürüne eklenmiştir.

Yukarıda bahsi geçen ve Tıbb-ı Nebevi'ye kutsallık atfeden görüşlerin aksine Hz. Muhammed döneminde Arap yarımadasında yeni bir tıp geleneği oluşmamıştır. Fakat tıbbi alanda bir hareketlenme söz konusudur. Arap yarımadasında İslam öncesi durgun seyreden tıbbın hareketlenip gelişmesine İslam'ın en büyük katkısı toplumda var olan tıp geleneğini reddetmemesinin yanında bu yöntemlerin geliştirilmesi konusunda kendi toplumu dışındaki ilmi kanallara ulaşım sağlamasıdır denebilir. İslam'ın ilk yıllarında Medine şehir devletinde görevlendirilen gayrimüslim tabiplerden bahsedilir. Daha sonra Emevi sarayında tercüme faaliyetleri başlatılır, Yunan'dan İskenderiye'ye getirilen Latince tıp, astronomi, felsefe gibi alanlarındaki kaynakların çevirisi yapılmaya başlanır ve Abbasiler döneminde çeviri faaliyetleri kurumsallaştırılır. Farklı dillerden ve dini geleneklerden yararlanmayı teşvik edici bu döneme bakarak İslam sonrası Arap yarımadasında da tıbbi anlamda dinamik bir dönem yaşandığı söylenebilir.⁸

⁵ "... hellenistically inspired islamic medicine" şeklindeki aslından yazar tarafından çevrilmiştir. (Inhorn, 1994: 61)

⁶ Inhorn, 2005: 3834-3837.

⁷ Edward G. Browne de 1900'lerin başında verdiği derslere dayanan "İslam Tıbbı" isimli çalışmasında "...İslam Tıbbı dediğimizde tam olarak kastımız, Arap dilinde yazılmış bilim ve tıp kitaplarında yer alan, birçoğu Yunan asıllı olmakla beraber Hind, İran ve Suriye katkıları da taşıyan ilmi ve tıbbî bilgi birikimidir" tanımlamasında bulunur. Browne, 2012: 12.

⁸ Ayşegül Demirhan Erdemir İslam tıbbının İslam çeviri ekolü sayesinde zenginleştiğinden bahseder (2019: 7). İlk hastanenin Abbasi Halifeleri döneminde kurulduğu (2019: 11), 931 yılında Bağdat'ta her 300 kişiye 1 hekim düştüğü (2019: 8) gibi bilgilere yer verir. Bu örnekler de dinamik bir dönemin yansıması olarak kabul edilebilir.

İslam tıbbı antik dönem tıp gelenekleri gibi sağlığı insanın bütünlüğü içinde ele almaktadır. Bütünlükten kasıt ise sadece bedenen değil, manevî, psikolojik ve ahlaki yönden tam bir iyilik hali içinde bulunmasıdır. Fazlur Rahman Tıbb-ı Nebevinin mesajının özünde bu bütünlüğün yattığından bahseder.⁹ Sağlığa bütüncül yaklaşım antik dönem tıp geleneklerine de benzemektedir. Bugün topluma hâkim tıp algısında görüldüğü şekilde insan vücudunun parçalara ayrılarak, bu kısımlar üzerinden uzmanlık alanlarının oluşup geliştiği bir tıp yaklaşımı için modern dönem Batı tıbbını beklemek gerekecektir. Bu anlamda sağlığa bütüncül yaklaşımı ile Tıbb-ı Nebevî zamanının “sağlık” algısıyla uyumlu bir yapı sergilemektedir.

Tıbb-ı Nebevî geleneğinin doğup geliştiği dönemdeki tıp algısı ile uyumlu görülebileceği bir diğer nokta da “iyileştiren yaratıcı” inancıdır. Hastalığı tanrının bir günaha karşılık gönderdiği ceza olarak gören antik tıbbi geleneklerin aksine İslam’da baskın olan görüş hastalığın insanlar için bir “imtihan” sebebi olmasıdır.¹⁰ Allah insanları bedenî ve manevî hastalıklarla imtihana tabi tutar. İnsanlar hastalık süresince yaşadıkları acı ve sıkıntılara sabrettiklerinde daha önce işledikleri günahları “dökülür.” Böylece “günahın cezası olarak hastalık” algısı “işlenmiş günahlardan arınmak için bir fırsat olarak hastalık” algısıyla yer değiştirmiştir. Hastalığın ne kadar süreceği, şifanın ne zaman oluşacağı ise tedaviyi aracı kılan tanrının tasarrufundadır. Böylece “şifalandıran tanrı” imgesinde antik dönemle İslam tıbbı arasında bir benzerlik kurulabilir. Antik dönemdekine benzer şekilde hastalık sonucunda kişiyi manen yücelten ve “Allah’a yaklaştıran bir imtihan”dır ve hastalığın şifası da yine “Allah’ın dilemesiyle” insana ulaşır. İyileşme “şifalandıran tanrı”nın tasarrufundadır.

Bu benzerliklerin yanında İslam’ın gerçekleştirdiği en radikal farklılık ise çoklu tanrı inancının reddedilerek tek bir tanrıya inancın kabul edilmesi olarak görülebilir. Antik dönem tıbbi geleneklerinde çoklu tanrı inancı şifa arayışlarında farklı tanrılar arasındaki dengeyi kurma, belirli bir ihtiyaç için belirli bir tanrıya başvurma ya da tanrıların birinin cezalandırmasından diğerinin yardımına sığınma gibi yöntemler doğurmuştur. Farklı hastalıklara şifa veren farklı farklı tanrıların mevcut olması ritüellerin de buna göre farklı ve çeşitli olmalarına yol açmıştır. Bu doğrultuda tek şifa kaynağı olarak Allah¹¹ inancı hem Arap yarımadası ve hem de Mezopotamya için yeni bir durumdur.

Tek tanrı inancı yanında antik dönemde tıba için bir alan olarak var olan büyüün İslami öğretiler ile yasaklanması da farklılık oluşturmuştur. Tek tanrı inancına paralel olarak Allah’ın dışında insan üzerinde etkili insanüstü güç arayışları olarak görülebilecek büyü uğraşları İslam sonrası dönemde yasaklarla karşılaşmıştır. Daha önce bir uzmanlık ve itibar alanı olarak görülen ölümlerin ruhları, yıldızlar, ölü hayvan ya da kan ile yapılan büyüye dayalı uygulamalar İslam sonrası dönemde lanetlenerek yasaklanır.¹² İslam’ın, yayıldığı coğrafyalarda karşılaştığı teorik ve pratik iyileşme metotlarına olan ilgisine karşın büyüsel uygulamalar yapılması yasak pratikler olarak marjinalleştirilmiştir. Antik dönemde siyah ve beyaz büyü ayrımı yapılabildiği siyah (kara) büyü kanunlar aracılığı ile de yasaklanırken, İslam sonrası dönemde büyü konusunda bütüncül bir yasaktan söz

⁹ Rahman, 2016: 66.

¹⁰ Rahman, 2016: 54. Fazlur Rahman burada hastalığa sabretmenin günahları döküp insanı temizlediğinden bahseder.

¹¹ Kuran Yolu Meali, 2017. Şuara 26/80: “Hastalandığım zaman bana şifa veren O (Allah)’dur”

¹² Kuran Yolu Meali, 2017. Felak 113/1-5, Bakara 2/102, Ta-Ha 20/73.

edebiliriz. Peter Gran büyüünün yasaklanmasına rağmen marjinalleştirilen büyüsel uygulamaların gizlenerek varlığını sürdürdüğünü, sonunda 16'ncı Yüzyıl'da ortaya çıkan Sufi gelenekle birlikte açık görünürlüğünü yeniden kazandığını anlatır.¹³ Gran'a göre Sufi gelenek türbe ziyaretlerini ve geleneksel yapıda var olana benzer şekilde doğüstü güçleri kullanarak iyileşme yöntemlerini İslam geleneği içinde koruyarak bu yolu açık tutmuştur.

Mezopotamya'da Tıbbı Nebevi

Mezopotamya 7.yüzyılın ikinci yarısında İslamlaşmaya başlamıştır. İslam'ın ilmi gelişmeler karşısındaki tavrını ele aldığımızda -oluşturulan çeviri hareketi, şifahaneler kurularak bu ilmi yöntemlerin tatbiki ve gayrimüslim tabiplerin görevlendirilmesi gibi durumları göz önünde bulundursak- tıp uygulamalarında bilgi kaynağının dini, dili ya da menşei konusunda bir çekince bulunmadığını görebiliriz. Böylece antik dönem Mezopotamya ve Mısır tıbbının yanında Yunan tıbbından da etkilenen tıbbi bir geleneğin İslamlaşma sonrası Mezopotamya'da devam ederek yaygınlaştığı söylenebilir. İslam sonrası Mezopotamya'da din dışı görülerek yasaklanan büyü uygulamalarını parantez içine alırsak, İslamlaşma öncesinde var olan teorik tıp geleneğinin ve cerrahi uygulamaların sonrasında da devam ettiğini, peygamber tıbbının mevcut tıp geleneğine katkısının olduğunu görürüz.

Mezopotamya'nın İslamlaşması ile 18'inci yüzyılın başlarına kadar sürecek olan dönemde İslam tıp geleneğinin bölgedeki söylemsel üstünlüğünden bahsedebiliriz. Bölgede 11'inci yüzyıla kadar süren Arap etkisi sonrası Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve sonrasında Osmanlı İmparatorluklarının hâkimiyeti boyunca Türk-İran etkisi görülmektedir.¹⁴ İslam'ın hâkimiyeti altında olan yerlerde tıbbın Modernleşme öncesi dönemde medrese usulü bir eğitim yapısına sahip olması ve usta çırak ilişkisi içinde aktarılan tıbbi bilgi ve uygulamalar yerelde çok çeşitli bir yapı meydana getirmiştir.¹⁵ Medreseler kendi oluşturdukları eğitim müfredatları ile her biri kendilerine has eğitim verirken, hekimler eğitim aldıkları medresede hâkim olan ekole göre hasta tedavi etmekte, böylece hekimlik mesleğinde bir standartlaşma oluşmamaktadır. Dönemin bir diğer özelliği ise 11'inci yüzyıl Büyük Selçuklu İmparatorluğu ile başlayan bir devlet geleneği olarak hükümdarların gittikleri yerlerde darüşşifalar, bakımevleri ve hamamlar yaptırılmalarıdır.¹⁶ Devletin varlığını ve gücünü hissettirmeye yarayan bu gelenek Osmanlı'nın son dönemine kadar devam etmiştir. Genellikle bir vakıf etrafında kurulan darüşşifalar devlete ağır bir yük oluşturmadan vakfın gelirleri ile idare edilip yerel halkın tedavisiyle ilgilenmişlerdir. Belli başlı şehir ve merkezlerde faaliyet gösteren bu hastane yapıları medreseden yetişen tabiplerin hizmet alanlarıdır. Buralara erişimi önemli vakalarla sınırlı olan hatta hiç olmayan yerleşim yerlerinde halk yaygın sağlık sorunlarını gidermek için belirli bir ünü ve tecrübesi olan halk şifacılarına, geleneksel halk tıbbi uygulamalarına, büyü merkezli iyileşme yöntemlerine, türbelere, şifalı sular gibi doğal kaynaklara

¹³ Aktaran Inhorn, 2005: 3834.

¹⁴ Bayat, (2014: 295) "Klasik dönem Osmanlı tıbbı, Anadolu Selçuklu tıbbi gelenekleri ile dönemin kültür merkezi olan Mısır, Suriye, İran ve Türkistan'dan gelen bilim adamları sayesinde gelişmiştir" der.

¹⁵ Tıbbi uygulamalara da yansıyan bu çeşitliliğin izlerini bugün farklı bölgelerde uygulanan farklı şifa yöntemleri üzerinden de izlememiz mümkündür.

¹⁶ Erdemir, 2014: 113. Bayat: 2010: 262.

başvurmaktadırlar.¹⁷ Bu da medreselerde öğretilen ampirik tıbbi bilginin yanında Tıbb-ı Nebevi uygulamalarını da içeren geleneksel halk tıbbının ve şifacılık yöntemlerinin de varlığını sürdürmesine imkân vermiştir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde kurumsallaşan Tıbb-ı Nebevi uygulamaları ile birlikte tıbbın gelişimine baktığımızda 1450'lerden başlayarak 18'inci yüzyılın başına kadar süren dönemi Bayat "İslam Tıbbının devamı olan klasik dönem" olarak nitelirmektedir.¹⁸ Bu dönemde medreselerde devam eden tıp eğitiminden geçmiş tabipler icazet alarak gittikleri yerlerde görev yapmaktadırlar. Ancak merkezi bir eğitim yapısı olmayan ve denetimin de yapılmadığı bir alan olarak hekimlik icra etmek çeşitli sıkıntılar da doğurmaktadır. Hekimlerin hekimlik mesleğini icra ederken gösterdikleri zafiyetleri ve yeterliliklerini değerlendirmek için 15'inci yüzyılda "hekimbaşılık" makamı kurulur. Böylece hekimler hekimbaşılık tarafından belli dönemlerde sınava tabi tutularak icazetleri yenilenir ya da hekimlikten el çektilirler. Bu da Osmanlı'da modern öncesi dönemde medrese merkezli sürdürülen hekimliğin resmi bir statü olarak tanındığını ve önemsendiğini göstermektedir. Osmanlı arşivlerinde hekimlik icrası ile ilgili yer alan belgelerden bu alanla ilgili bilgilere ulaşmak belli bir oranda mümkünken, halk arasında yaygın olan geleneksel tıbbi uygulamaların izini sürmek o kadar kolay olmamaktadır. Şifahaneler dışındaki şifa uygulamalarının izini seyyahların aktarımlarından¹⁹, halk arasında dilden dile gelen anlatılarından ve yerel şifacıların sözlü aktarımlarından günümüze ulaşanlar aracılığıyla sürebilmekteyiz.

18'inci yüzyılın başında Batı'da tıp alanındaki gelişmeler Osmanlı İmparatorluğunun dikkatini çekmeye başlar.²⁰ Bu tarihe kadar devam eden İslam tıbbı eski gücünü yitirir, İmparatorluk için Batı tıbbını tanıma ve ortaya koydukları eserleri çeviri dönemi başlar. Bayat bu dönemin 1827'ye kadar devam ettiğini, 1827 sonrasının ise tam anlamıyla "Batıya açılma ve modernleşme dönemi" olarak nitelenebileceğini anlatır.²¹ Aydınlanma sonrası Modern Batı tıbbıyla birlikte tıp dinden bağımsız bir bilim alanı halini alırken, 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti sonrası dini eğitim veren medreseler kapatılır. İslam tıbbının sürdürülüp temsil edileceği resmi kanalların kapanması ve modern tıbbi ekolün geleneksel uygulamalarla mücadeleye girerek bunu açık bir savaşa dönüştürmesi ile geleneksel halk tıbbı yanında Tıbb-ı Nebevi öğretileri de meşru ve sürdürülebilir zeminini kaybeder. Bu durum geleneksel şifacılık uygulamalarının halk arasında gizli saklı uygulanması sürecini başlatır.

¹⁷ Bayat, 2014: 264. Anadolu Selçuklularında bilimsel tıbbın dışında halk hekimliği uygulamalarının da olduğundan bahseder. Bu alan dinsel, büyüsel ve basit cerrahi uygulamaların da içinde olduğu bir alandır.

¹⁸ Bayat, 2010: 296

¹⁹ Günümüzde bilinen seyahatnamelerden İbni Batuta'nın seyahatnamesinde bulunduğu şehirlerdeki şifahanelerden, halkın uyguladığı pratiklerden ve tarihsel olaylardan bahsetmektedir. (Batuta, 2019.)

²⁰ Osmanlı'nın yüzünü Batıya dönmesinin 17'nci yüzyılda başladığından bahseden çalışmalar da mevcuttur. (Bkz. Erdemir, 2014: 113-4)

²¹ Bayat, 2010: 296.

SONUÇ

Günümüzde Mezopotamya'da devam eden şifacılık pratiklerine baktığımızda büyüye dayalı halk tıbbı uygulamalarının yanında Tıbb-ı Nebevi uygulamalarının da yaygın bilinen ve başvurulmuş bir muhteviyata sahip olduğunu görmekteyiz. Büyüye dayalı uygulamalar varlığını korumakla beraber İslam'ın büyüü yasakladığını belirterek dine referans veren dindar bir kesim için fal, muska ya da üfürükçülük olarak nitelenen büyüsel tedaviler “günah” olarak değerlendirilirken, geleneksel tıp uygulamalarına toptan bir reddiye söz konusu değildir. Seküler ve modernist referansları olan kesimler ile resmî dinî görüşü benimseyen bir kesim ise büyüsel uygulamalarla birlikte geleneksel şifacılık pratiklerini de birer cehalet örneği olarak gördüklerini belirtirler.²² Toplumun farklı kesimlerinin peygamber tıbbını da içeren geleneksel şifacılık pratiklerine böyle farklı pencerelerden bakmaları modernleşme sonrası geleneksel şifacılık ile modern Batı tıbbı arasında halen sürmekte olan bir iktidar mücadelesine işaret etmektedir.

Bugün Tıbb-ı Nebevi geleneğini tanımlamaya kalktığımızda yukarıda da değinildiği üzere bir uçta bu geleneği bin yıllara meydan okuyan, değişmez ve vahye dayalı ilahi bir gelenek olan gören yaklaşımı buluruz. Diğer uçta ise bir İslam bilim faaliyeti olarak günümüze ulaştığı düşünülen Tıbb-ı Nebevi algısı vardır. İlk uç bu şifa geleneğini imanî bir mesele olarak ortaya koyup vahiy ile irtibatlandırarak geleneği ve dolayısıyla kendi uygulamasını mutlaklaştırır. İkinci uç ise bugünkü bilim anlayışı içinden bakarak Tıbb-ı Nebevinin empirik yönüne dikkat çeker ve modern bilimsel bir yöntem içinden geleneksel pratikleri açıklamaya çalışır. Bu iki uç arasında yer alan görüşlerden ziyade tarihsel sürece baktığımızda ise Tıbb-ı Nebevi diye bilinen tıp geleneğinin binlerce yıllık tıp geleneği üzerine kendi katkısını sunan melez bir yapı olduğunu görürüz. İslam toplumlarında kamusal meşruiyet zemini sağlayan bu geleneksel yapı modernleşme ile girdiği iktidar mücadelesiyle birlikte bugüne kadar ulaşabilmiş belirli şifa yöntemleri barındıran ve şifacılara başvuranlar arasında alanında muteber görülen bir durumdadır.

²² Peygamber tıbbına dayandırılan uygulamaların cehalet olarak nitelenmesi durumu Türkiye'nin modernleşme projesi ile bağlantılı bir özelliğe işaret eder ve seküler pozitivist modern bilim anlayışının kamusal alanı domine etmeye başlamasıyla ortaya çıkan bir iktidar mücadelesini de barındırır. Bu metinde Türkiye'nin modernleşme projesi üzerinden bir tartışmaya yer vermek metnin sınırlarını aşacağı için bu noktayı şifacılık uygulamalarına toplumun çeşitli kesimlerinin nasıl yaklaştığını not düşecek şekilde sonuç kısmında bir tespit olarak bahsederek geçmekteyim.

Kaynakça

- El-Cevziyye, İ. (1997). *Tıbb'un-Nebevî*. İstanbul: Millî Gazete Yayınları.
- Tekineş, A. (2003). Tıbb-ı Nebevî'de Tıbbî Etik. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 11(2).
- Öztürk, L. (2006). *İslam Tıp Tarihi Üzerine İncelemeler*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Sılay, M. (2021). *İslam Medeniyetinde Tıp Kültürü*. İstanbul: Fecr Yayınevi.
- Inhorn, M. C. (1994). *Quest for Conception: Gender, Infertility and Egyptian Medical Traditions*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Inhorn, M. C. (2005). Healing and Medicine: Popular Healing Practices in Middle Eastern Cultures. *Encyclopedia of Religion*, s. 3834-3837.
- Browne, E. G. (2012). *İslam Tıbbı*. İstanbul: İnkılab Yayınları.
- Rahman, F. (2016). *İslam Geleneğinde Sağlık ve Tıp*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Batuta, İ. (2019). *Seyahatname*. (Çev. A. S. Aykut). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- (2017). *Kuran Yolu Meali*. (Çev. Karaman, H., Çağrııcı, M., Dönmez, İ. K., Gümüş, S.). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Bayat, A. H. (2010). *Tıp Tarihi*. İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği Yayınları.
- Erdemir, A. D. (2014). *Tıp Tarihi*. İstanbul: Nobel Kitabevi Yayınları.
- Kılıç, A. (2012). *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Şefkat Abideleri Şifahaneler*. İstanbul: Medicalpark.